

Межов О. Г.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Костусяк Н. М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Здиховська Т. В.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ТИПОЛОГІЯ СИНТАКСИЧНИХ ПАРАДИГМ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТЕОРІЇ

У статті здійснено комплексний аналіз синтаксичних реченневих парадигм в українській мові з оперттям на сучасні парадигматичні концепції; визначено поняття синтаксичної парадигми; проаналізовано основні підходи до виділення синтаксичних парадигм у сучасній лінгвістичній теорії; схарактеризовано формально-граматичні, семантико-синтаксичні та комунікативні парадигми речення у взаємозв'язку з відповідними синтаксичними категоріями; виявлено лексико-граматичні засоби репрезентації синтаксичних парадигм на матеріалі сучасної української мови. Сучасне розуміння синтаксичної парадигми пов'язане з утвердженням в українському мовознавстві багатоаспектного підходу до аналізу синтаксичних одиниць з виокремленням трьох основних аспектів речення: формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного і комунікативного. Відповідно об'єктами граматичних студій стають формально-синтаксичні, семантико-синтаксичні та комунікативні парадигми речення, кожна з яких має свою внутрішню диференціацію. Формально-синтаксична парадигма речення охоплює часову, модальну, видову, особову, числову й родову підпарадигми, пов'язані з граматичними категоріями центральних частин мови – дієслова та іменника. Субстанційну семантико-синтаксичну парадигму формують такі підпарадигми, як суб'єктна, об'єктна, інструментальна, локативна та адресатна, представлені семантичними і морфологічними варіантами. Предикатна семантико-синтаксична парадигма містить елементарні прості речення із предикатами дії, процесу, стану, якості, кількості та неелементарні прості речення з адвербіальними, атрибутивними й модальними синтаксемами. Комунікативна парадигма речення у широкому розумінні являє собою декілька комунікативних варіантів його реалізації (розповідна, питальна, спонукальна та ін.), зумовлених з одного боку, комунікативною метою повідомлення, з іншого, видозмінами того самого висловлення, тобто його актуальним членуванням на тему й рему.

Ключові слова: речення, синтаксична парадигма, синтаксична категорія, синтаксична одиниця, формально-синтаксична парадигма, семантико-синтаксична парадигма, комунікативна парадигма.

Постановка проблеми. Лінгвістична концепція Ф. де Соссюра про асоціативні відношення між елементами мовної системи дала поштовх до активного розвитку лінгвістичної парадигматики, об'єктом вивчення якої стали морфологічні, фонематичні, акцентуаційні, лексичні, словотвірні та синтаксичні парадигми. «Парадигматичний підхід до вивчення мовних явищ, – на думку Н. В. Гуївнюк, – є одним з актуальних системних підходів, який вивчає мовні одиниці різних рівнів як певну сукупність, пов'язану асоціативним відношенням та відношенням протиставлення (опозиції)» [3, с. 393]. Його значущість на сучасному етапі увиразнена

активним розвитком комунікативної лінгвістики, зокрема дослідженнями особливостей функціонування різнорівневих мовних одиниць у системі мовлення, можливостей вибору із сукупності синонімічних варіантів найдоцільніших відповідно до потреб мовця в конкретній комунікативній ситуації. Найбільшої актуальності набули на рубежі ХХ–ХХІ сторіч проблеми синтаксичної парадигматики, які пов'язані насамперед з реченням як основною синтаксичною одиницею. До цього увага граматистів була зосереджена переважно на синтагматичних (горизонтальних) відношеннях і синтагматичному членуванні речень [13, с. 431–504].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Перші дослідження парадигми речення ґрунтувалися на трансформаційному методі, який застосовували в теорії «породжувальних» граматик для аналізу сукупності семантично еквівалентних, але структурно відмінних конструкцій реченнєвої та нереченнєвої природи [16, с. 59–82]. Спочатку з опертям на трансформаційну концепцію було виділено внутрішньоструктурні парадигми речень, пов'язані з формально-граматичними видозмінами їх об'єктивно-модальних та часових значень, зокрема в межах категорій часу, модальності, особи, числа, роду, виду. Проте більшість мовознавців висловилися про недоцільність такого вузького тлумачення синтаксичної парадигми, запропонувавши комплексний підхід до визначення цього поняття. Об'ємніше підходили до розуміння синтаксичної парадигми І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, Т. М. Романюк, які з урахуванням не тільки формально-синтаксичного, а й комунікативно-синтаксичного аспектів речення виділяли парадигми конструктивного синтаксису (стосуються змін граматичної структури речення за тотожності відображуваної позамовної ситуації) і парадигми комунікативного синтаксису [10, с. 23–30; 11, с. 22–29; 12, с. 77–92; 3, с. 393–400; 9, с. 39–45].

Широке розуміння синтаксичної парадигми речення як всі можливі його трансформації (зміни синтаксичної структури зі збереженням лексичного наповнення і характеру узагальнено-семантичних відношень між компонентами), модифікації (уведення нових елементів з відповідною семантикою) та варіації (зміни морфологічних категорій окремих компонентів речення зі збереженням його синтаксичної структури) висвітлено у працях І. Р. Вихованця [1, с. 158–168]. Ученому належить своєрідна концепція синтаксичної парадигми, яка ґрунтується на семантичній організації речення, співвіднесеності його з позамовною дійсністю та об'єднує пропозиції зі спільною відображуваною ситуацією, що представлена через вибір, розподіл ролей та встановлення конфігурації синтаксем – мінімальних семантико-синтаксичних одиниць [1, с. 164–165].

Зацікавленість граматистів комунікативною організацією висловлень активізувала й дослідження комунікативної парадигми, під якою розуміють видозміни речення, зумовлені метою висловлювання (комунікативною настановою, інтенцією мовця) або ж порядком слів, інтонацією, місцем фразового наголосу, тобто актуальним членуванням [1, с. 164, 8, с. 11–32].

Прогресивною є також ідея виділення дериваційної парадигми в синтаксисі, проаналізованої у працях І. Р. Вихованця [1, с. 165–180], К. Г. Городенської [2, с. 141–177] та удокладненої А. П. Загнітком [5, с. 29], О. Г. Межовим [6, с. 67–74].

Отже, у сучасній лінгвістиці утвердилося два розуміння синтаксичної парадигми – вузьке і широке. За вузького розуміння синтаксична парадигма як система форм речення уподібнена системі словоформ, тобто пов'язана з морфологічними парадигмами слова. Прихильники широкого тлумачення парадигми речення вирізняють у ній не тільки видозміни в межах однієї структурної схеми (варіації), а й системні перетворення речень однієї структурної схеми на інші або речень на словосполучення (трансформації, модифікації). Найширше розуміння синтаксичної парадигми пов'язане з утвердженням в українському мовознавстві багатоаспектного підходу до аналізу синтаксичних одиниць з виокремленням трьох основних аспектів речення: формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного і комунікативного [1, с. 54–63; 4, с. 619–624; 7, с. 19–30; 15, с. 48–59; 14, с. 48–51, 160–162]. Відповідно об'єктами граматичних студій стають насамперед формально-синтаксичні, семантико-синтаксичні та комунікативні парадигми речення, кожна з яких має свою внутрішню диференціацію та потребує ґрунтовного вивчення.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити комплексний аналіз синтаксичних реченнєвих парадигм у сучасній українській мові з опертям на сучасні парадигматичні концепції. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних завдань: 1) визначити поняття синтаксичної парадигми; 2) проаналізувати основні підходи до виділення синтаксичних парадигм у сучасній лінгвістичній теорії; 3) схарактеризувати формально-граматичні, семантико-синтаксичні та комунікативні парадигми речення у взаємозв'язку з відповідними синтаксичними категоріями; 4) виявити лексико-граматичні засоби репрезентації синтаксичних парадигм на матеріалі сучасної української мови.

Виклад основного матеріалу. Формально-синтаксична парадигма речення пов'язана з вузьким розумінням синтаксичної парадигми, являючи собою сукупність реченнєвих варіацій без зміни формально-синтаксичної структури (структурної схеми) і зі збереженням кількості членів речення. Ця парадигма взаємодіє з такими основними синтаксичними категоріями речення, як модальність,

темпоральність і персональність, а також морфологічними категоріями дієслова (час, спосіб, вид) та іменника (особа, рід, число).

Проблемам формально-граматичних видозмін речення та їх типології присвячені, зокрема, праці І. І. Слинька [12, с. 77–85], І. Р. Вихованця [1, с. 160–164], А. П. Загнітка [5, с. 26–29], К. Ф. Шульжука [15, с. 48–59], А. К. Мойсієнка [14, с. 48–51, 160–162] та ін. На думку І. І. Слинька, формально-синтаксична парадигма речення в українській мові восьмикомпонентна, але охоплює чотири форми індикатива (теперішній, минулий, майбутній і давноминулий час) і чотири форми ірреальних способів – кон'юнктивний, умовний, бажальний і спонукальний [10, с. 23–30; 11, с. 22–29]. Наприклад, речення *Брат працює на заводі* має таку парадигму: *Брат працює на заводі. Брат працював на заводі. Брат працюватиме на заводі. Брат працював би на заводі. Якби брат працював на заводі. Лише б брат працював на заводі. Нехай брат працює на заводі.*

І. Р. Вихованець комплексну формально-синтаксичну парадигму членує на елементарні парадигми, які стосуються морфолого-синтаксичних категорій часу, модальності, виду, особи, числа й роду [1, с. 160–162]. Часову парадигму, яка вказує на стосунок повідомлюваного до моменту мовлення, утворюють форми речення зі значенням теперішнього, минулого і майбутнього часу, напр.: *Падає сніг – Падав сніг – Падатиме сніг; Смеркає – Смеркало – Смеркатиме; Холодно – Було холодно – Буде холодно.* Модальна парадигма речення об'єднує форми дійсного, умовного, бажального і спонукального (наказового) способу, напр.: *Батько садить черешню – Батько садив черешню – Батько садитиме черешню – Батько садив би черешню – Якби батько посадив черешню – Батьку, посади черешню.* Видова парадигма речення ґрунтується на граматичних значеннях недоконаного і доконаного виду (минулого, майбутнього часу, умовного, спонукального способу): *Донька вишивала рушник – Донька вишила рушник; Донька вишиватиме рушник – Донька вишиє рушник; Донька вишивала б рушник – Донька вишила б рушник; Донько, вишивай рушник – Донько, виший рушник.* Особова парадигма репрезентована сукупністю форм речення із граматичними значеннями першої, другої та третьої особи однини і множини (теперішнього, майбутнього часу, спонукального способу): *Я пишу статтю – Ти пишеш статтю – Він (вона) пише статтю – Ми пишемо статтю – Ви пишете статтю – Вони*

пишуть статтю; Я напишу статтю – Ти напишеш статтю – Він (вона) напише статтю – Ми напишемо статтю – Ви напишете статтю – Вони напишуть статтю; Ти напиши статтю – Ви напишіть статтю – Ми напишімо статтю. Числова парадигма реалізується у формах однини і множини (дійсного, умовного, бажального і спонукального способу): *Студент конспектує лекцію – Студенти конспектують лекцію; Студент конспектував лекцію – Студенти конспектували лекцію; Студент конспектуватиме лекцію – Студенти конспектуватимуть лекцію; Студент конспектував би лекцію – Студенти конспектували б лекцію; Хоча б студент конспектував лекцію – Хоча б студенти конспектували лекцію; Студенте, конспектуй лекцію – Студенти, конспектуйте лекцію.* Родова парадигма охоплює ряд речень із суб'єктами у граматичних формах чоловічого, жіночого і середнього роду та дієслівними предикатами минулого часу чи умовного, бажального способу: *Брат грав на скрипці – Сестра грала на скрипці – Хлоп'я грало на скрипці; Брат грав би на скрипці – Сестра грала б на скрипці – Хлоп'я грало б на скрипці; Якби брат грав на скрипці – Якби сестра грала на скрипці – Якби хлоп'я грало на скрипці.*

Як показують наведені приклади, формально-синтаксичні парадигматичні видозміни речень пов'язані з граматичними категоріями центральних частин мови – дієслова та іменника. У зв'язку з цим вузьке розуміння синтаксичної парадигми речення нерідко піддають критиці за нібито підміну синтаксичних варіацій предиката й суб'єкта морфологічними змінами дієслова та іменника. З цього приводу І. Р. Вихованець, наголошуючи на синтаксичних ознаках такої парадигми, слушно зауважує: «Членами парадигматичного ряду є синтаксичні, а не морфологічні форми речення, у яких відмінності у вираженні категорії часу й модальності зумовлюються не тільки морфологічними змінами в дієслові, але і відмінностями у синтаксичній структурі речення, пор. бажальний спосіб *Якби брат написав листа* і наказовий аналітичний спосіб *Нехай брат напише листа*. Унаслідок додавання до дієслівної парадигми часу і способу синтаксичних реченневих ознак часове і модальне значення, які утворюють категорію предикативності, стають у реченні диференційованішими, ніж у морфологічній дієслівній парадигмі. До того ж синтаксична парадигма призначена для всіх можливих структурних схем речення, тоді як морфологічна парадигма дієслова орієнтована на дієслівні речення» [1, с. 163].

Специфіка семантико-синтаксичної парадигми речення полягає в тому, що вона: 1) пов'язана із семантичною організацією речення, яка відбиває стосунки предметів і явищ позамовної дійсності; 2) тісно взаємодіє з основними семантико-синтаксичними категоріями речення – предикатності та субстанційності; 3) охоплює на відміну від формально-синтаксичної парадигми різні за лексичним наповненням речення, які однотипні у семантико-функційному плані.

Семантично елементарні прості речення, які складаються з однієї предикатної синтаксеми і зумовлених її валентністю субстанційних синтаксем, можуть формувати відповідно предикатні та субстанційні парадигми. Предикатна парадигма охоплює семантично елементарні прості речення із предикатами дії, предикатами процесу, предикатами стану, предикатами якості та предикатами кількості, яким також властива внутрішня семантична диференціація відповідно до конкретних значень предикатів, напр.: *Ластівки літали...* (Г. Тютюнник); *І цвіли <...> мальви* (Л. Костенко); *Федькові було холодно* (В. Винниченко); *Кінь баский...* (З. Тулуб); *Качок було <...> чимало* (І. Багрянний).

До субстанційної парадигми входять такі підпарадигми: суб'єктна, об'єктна, інструментальна, локативна та адресатна, кожна з яких репрезентована в семантично елементарних простих реченнях всією сукупністю своїх семантичних і морфологічних варіантів. Наприклад, найрозгалуженіша суб'єктна парадигма представлена рядом різних за лексичним наповненням конструкцій із суб'єктами дії, суб'єктами процесу, суб'єктами стану, суб'єктами якісної ознаки та суб'єктами кількісної ознаки у формах називного, давального, знахідного, орудного, родового, місцевого відмінків, пор.: *Нестор відчинив вікно* (Р. Іванчук); *Згасає світ* (О. Богачук); *Батькові стало аж млосно...* (М. Вінграновський); *Султана злихоманило* (Ю. Мушкетик); *Григорієм оволоділи сумніви* (В. Шевчук); *Пастухів було п'ятеро...* (Ю. Мушкетик); *В Грекові <...> зринув гнів* (Ю. Мушкетик). На другому місці за кількістю семантичних і морфологічних варіантів об'єктна парадигма: *Робітники робили мости...* (А. Малишко); *Софія кохала чоловіка...* (Ю. Мушкетик); *Дочекаємось весни...* (Є. Гуцало); *Одному тобі вірна* (Г. Тютюнник); *До горя ми звичні...* (В. Сосюра); *...султан розумівся на людях...* (П. Загребельний); *Пасажирки цікавилися Буддою...* (Ю. Яновський). Інструментальну парадигму формують конструкції із синтаксемами знаряддя й засобу дії в оруд-

ному, місцевому, прийменникових знахідному й родовому відмінках: *...селяни б'ють ломами кригу...* (Г. Тютюнник); *Дівчата на базар автомашинами їздять* (В. Кучер); – *Я й сам на гусях граю* (П. Угляренко); *Дев'ять тисяч яничарів <...> били в барабани* (П. Загребельний); *І не всі вміють з самопалів стріляти* (Б. Лепкий). Локативна парадигма охоплює синтаксеми, виражені, крім орудного шляху руху, сукупністю прийменниково-відмінкових форм із семантикою місця і напрямку руху: *Вулицями містечка рухалися війська...* (Г. Тютюнник); *Дівчата <...> берегом йшли* (Л. Костенко); *Маруся Он сидить на лаві* (Л. Костенко); *Ішов дід з містечка, через гору, у свій прісілок...* (Л. Костенко); *Мстислав в'їжджав у місто...* (П. Угляренко); *Карпо й Уляна вийшли назустріч молодим* (В. Кучер). Найменш розгалужена адресатна парадигма містить речення з адресатами дії у давальному відмінку або родовому з прийменниками *для*, *до*, напр.: *І я вам віддам найкращі слова* (П. Мах); *...боги подарують мені <...> життя* (В. Малик); *Легіт <...> зіграв для діда прелюдію осені* (В. Штинько); *Написала <...> листа до султана* (П. Загребельний).

Семантично неелементарні прості речення, які відображають дві або більше позамовних ситуацій, можуть залежно від синтаксемного складу формувати такі парадигми: а) адвербіальні (часові, причинові, умовні, допустові, цільові та ін.): *Ввечері далекий захід не палав...* (Олександр Олесь); *Трави пахли різкіше – від сухості* (М. Дочинець); *Ні за яких обставин не слід міняти волю на кусень хліба* (В. Шевчук); – *Попри образи я тебе люблю* (Б. Грінченко); *Наші предки колись задля краю свого Труд важкий підіймали на плечі* (В. Самійленко); б) атрибутивні (якісні, відносні, посесивні): *Дорогих перлин коштовних Є багато в синім морі* (Леся Українка); *Між дерев і листя грон колони мармурові...* (В. Сосюра); *В пень загнана сокира татова по топорщице* (Д. Павличко); в) модальні (констатаційні, гіпотетичні, переповідні, логічні, оцінні, контактні тощо): *Безсумнівно, вона казала правду* (О. Донченко); *Зернові, ймовірно, почнуть сіяти раніше* (З газети); *Кажуть, сам французький король його запросив* (Р. Іванчук); *До речі, я, звичайно, де в чому згоден з вами* (Іван Ле); *Шкода, той час не вернеться ніколи* (Леся Українка); *Голова в мене розболілась так, що, вірите, ледве до ліжка доплетався* (М. Коцюбинський). Аналогічними будуть семантико-синтаксичні парадигми, репрезентовані складними реченнями.

На сьогодні не зовсім виправданим і недостатньо вичерпним є вузьке розуміння комунікативної парадигми речення – лише як його темо-рема-тичне членування. Комунікативна парадигма речення-висловлення у широкому розумінні являє собою декілька комунікативних варіантів його реалізації, зумовлених з одного боку, комунікативною метою повідомлення, з іншого, видозмінами того самого висловлення, тобто його актуальним членуванням. У цьому плані не можна не погодитися з І. Р. Вихованцем, який під парадигмою комунікативного синтаксису розуміє систему видозмін, пов'язаних зі зміною цільового призначення речення (розповідний, питальний і спонукальний типи) і з розгортанням його комунікативної перспективи головним чином за рахунок порядку слів та інтонації відповідно до визначеного комунікативним завданням актуального членування на тему й рему [1, с. 145–150, 164]. На подібне твердження натрапляємо і в Н. В. Гуйванюк, яка вважає за необхідне виділяти окремі парадигми розповідних, питальних і спонукальних речень, а також так звані «позиційні парадигми», залежні від словопорядку [3, с. 393–400].

Комунікативна парадигма речення тісно пов'язана з його комунікативно-синтаксичними категоріями, орієнтованими на вияв мети комунікативного акту, зокрема категорією комунікативної настанови та категоріями актуального членування речення. І. Р. Вихованець у комплексній категорії настанови виділяв лише три підкатегорії – розповідності, питальності і спонукальності, які формують три типи речень за метою висловлювання [1, с. 63], а відповідно й три комунікативні підпарадигми. Вважаємо, що взаємодія комунікативної настанови з модальністю і прагматичною орієнтацією висловлень (спрямованістю на вирішення певного мовного завдання спілкування, досягнення відповідного комунікативного ефекту) дає змогу виокремити такі основні комунікативні парадигми, репрезентовані відповідними комунікативними типами висловлень: інформативні, директивні, оптативні, етикетні, оцінні, питальні, кожна з яких на нижчих рівнях членування охоплює підпарадигми, зумовлені конкретними інтенціями учасників спілкування (їх бажанням, прагненням, волею, почуттям, оцінкою) [8, с. 16]. Напр.: *Прибула із сином мати нині в Київ...* (О. Гончар); *Ой ви, білі лебедоньки, голосні пісні, Ви літайте, ви шугайте в рідній стороні!* (М. Рильський); *Хай би ми хоч раз заговорили громом так, як весняні хмари!* (М. Олійник). *Спасибі, предки, за духо-*

вний спадок! (Л. Костенко); *Хороша дівчина!* (М. Стельмах); *Чому смуток з тобою поруч часто ходить у світлі дні?* (В. Симоненко).

Ще одна комунікативна категорія, яка знаходить свій вияв в актуальному членуванні висловлень, – це категорія актуалізації, пов'язана зі зміною порядку слів та інтонаційного оформлення вихідного члена парадигми з перетворенням його у висловлення, пристосоване до потреб конкретної мовленнєвої ситуації. Н. В. Гуйванюк наголошувала, що під актуалізацією слід розуміти передусім виокремлення найбільш інформативно значущого компонента висловлення за допомогою варіювання його позиційної структури [3, с. 377]. Сукупність варіантів (видозмін) того самого речення, які різняться насамперед порядком слів, інтонацією, місцем фразового наголосу становлять комунікативну (актуальну) парадигму речення. Отож комунікативно-актуалізаційні парадигматичні видозміни охоплюють паралельні висловлення однієї формально-граматичної будови з різною функційною перспективою, яку забезпечує різне актуальне (ремо-тематичне) членування. Наприклад, висловленням розповідної модальності *Степан <...> / загострив ножиком олівця* (В. Підмогильний), у якому фразовий наголос падає на виконавця дії з комунікативною функцією реми, можна відповісти на питання: *Хто загострив ножиком олівця?* Відповідь на це ж питання буде міститися і в реченні з непрямым порядком слів: *Загострив ножиком олівця / Степан*. Питання *Що зробив Степан? Що загострив Степан? Чим загострив Степан олівця?* дають змогу сформулювати, зокрема, такі комунікативні варіанти відповідей: *Степан / загострив олівця ножиком і Загострив / Степан олівця ножиком; Степан загострив ножиком / олівця та Олівця / загострив Степан ножиком; Степан загострив олівця / ножиком і Ножиком / загострив олівця Степан*. Всі ці видозміни однієї структурної схеми речення формують його комунікативну парадигму за умови, що на виділені синтаксеми падає логічний наголос.

Конкретні висловлення, які входять до інформативних, директивних, оптативних, етикетних, оцінних, питальних парадигм, можуть варіюватися під впливом таких засобів вираження актуального членування, як логічний (фразовий) наголос, паузи, порядок слів, частки, повтори слів, специфічні синтаксичні конструкції (еліпсис, відокремлення, парцеляція) тощо. Вони можуть діяти комплексно й тісно між собою пов'язані. Напр.: *І друзі / там є* (Л. Костенко); *Одні залюблені в старі мости. Ті / – в музику. А ті / – в старі томища* (Б. Олійник);

Саме цей факт / мені хвилює кров (Ю. Яновський); *Лише попіл / на порозі залишиться* (І. Муратов); *І квочуть / кури попідтинню, І квочче / сонце і хати* (М. Вінграновський); *Хай буде все небачене / побачено, Хай буде все пробачене / пробачено* (Л. Костенко); *А ти шукай / червону тільку калини...* (В. Стус); *Мій друже, / плач!* (М. Вінграновський); *Я б тебе / заховав за коня чи могли...* *Я б тебе / заховав за Дніпра тиху спину* (М. Вінграновський); *А де ж / мій сад божественних пісень?* (Л. Костенко); *Тільки хто ж це / королеві Марку золотинку в дзьобі принесе?!* (Л. Костенко); *Позаду / – вороги* (М. Коцюбинський); *Він поза ставом, я / – поза ним, він / – у ліщинку і зник* (С. Васильченко); *Ніч / кричала мені, / розтерзана, Оперезана гро-*

мом навхрест (В. Симоненко); *Які в нього очі! / Великі, чорні, безмежно добрі* (М. Олійник).

Висновки та перспективи дослідження.

Отже, у сучасній лінгвістичній теорії домінує багатоаспектна парадигматична концепція речення з виокремленням (відповідно до трьох основних різновидів реченневих категорій) формально-граматичної, семантико-синтаксичної і комунікативної парадигм, кожна з яких на нижчих рівнях членування охоплює сукупність синтаксичних підпарадигм, репрезентованих лексико-граматичними та іншими засобами. Перспективи дослідження зумовлені потребою удокладнення типології дериваційних парадигм на синтаксичному рівні мови.

Список літератури:

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць : монографія. Київ : Наук. думка, 1991. 192 с.
3. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст : Вибрані праці. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис : монографія. Донецьк : ТОВ «ВКФ ВАО», 2011. 991 с.
5. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: монографія. 2-ге вид., виправл. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 294 с.
6. Межов О. Г. Двокомпонентні дериваційні парадигми простих речень у сучасній українській мові. *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ: щорічний науковий збірник. VII Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція з україністики. München, 27. Oktober – 30. Oktober 2016. München: readbox unipress Open Publishing LMU, 2017. С. 67–74.*
7. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
8. Межов О., Костусяк Н. Комунікативно-прагматичні парадигми речень у сучасній українській мові. *Соціум. Документ. Комунікація: зб. наук. праць. Серія: Філологічні науки. Переяслав-Хмельницький : ФОП Домбровська Я.М. 2019. Вип. 7. С. 11–32.*
9. Романюк Т. М. До питання про граматичну природу простого речення. *Проблемні питання синтаксису: зб. статей. Чернівці : ЧДУ, 1997. С. 39–45.*
10. Слинько І. І. Парадигматика простого речення української мови (двоскладне речення). *Мовознавство. 1978. № 3. С. 23–30.*
11. Слинько І. І. Парадигматика простого речення української мови (односкладне речення). *Мовознавство. 1980. № 3. С. 22–29.*
12. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання: навч. посіб. Київ : Вища шк., 1994. 670 с.
13. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1972. 515 с.
14. Сучасна українська мова. Синтаксис: підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева [та ін.]; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Знання, 2013. 238 с.
15. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. 2-ге вид., доп. Київ : Видав. центр «Академія», 2010. 408 с.
16. Worth D. S. The Role of Transformations in the Definition of Syntagmas in Russian and Slavic languages // D. S. Worth. On the Structure and History of Russian: Selected Essays. Munchen: O. Sagner, 1977. P. 59–82.

Mezhov O. G., Kostusiak N. M., Zdikhovska T. V. TYPOLOGY OF SYNTACTIC PARADIGMS IN MODERN LINGUISTIC THEORY

The article presents a comprehensive analysis of syntactic sentence paradigms in the Ukrainian language based on modern paradigmatic concepts. The concept of syntactic paradigm is defined. The main approaches to the selection of syntactic paradigms in modern linguistic theory are analyzed. The formal-grammatical, semantic-syntactic and communicative paradigms of the sentence are characterized in relation to the corresponding syntactic categories. The lexical-grammatical methods of representing syntactic paradigms on the material of the modern Ukrainian language are revealed. The modern understanding of the syntactic paradigm is connected with the establishment in Ukrainian linguistics of a multi-aspect approach to the analysis of syntactic units with the selection of three main aspects of a sentence: formal-syntactic, semantic-syntactic and communicative. Accordingly, the objects of grammatical studies are formal-syntactic, semantic-syntactic and communicative sentence paradigms, each of which has its own internal differentiation. The formal syntactic paradigm of a sentence includes tense, modal, species, personal, numerical and generic sub-paradigms related to the grammatical categories of the central parts of speech – verb and noun. The substantive semantic-syntactic paradigm is divided into sub-paradigms subject, object, instrumental, locative and addressee, represented by semantic and morphological variants. The predicate semantic-syntactic paradigm contains elementary simple sentences with predicates of action, process, state, quality, quantity, and non-elementary simple sentences with adverbial, attributive, and modal syntaxes. The communicative paradigm of a sentence in the broad sense is several communicative variants of its implementation: narrative, interrogative, persuasive, etc. This is due, on the one hand, to the communicative purpose of the message, and on the other hand, to modifications of the same statement, namely, its topical division into topic and rheme.

Key words: sentence, syntactic paradigm, syntactic category, syntactic unit, formal-syntactic paradigm, semantic-syntactic paradigm, communicative paradigm.